

VERES JÓZSEF

A szövetkezet jogi minősítése

I.

1992-t követően többszöri nekifutás után sem született új szövetkezeti törvény honunkban. A vita azonban hol elhalkulva, hol felerősödve most is folyik mind a politikai, mind a jogi szakirodalomban. Végső megoldás hogyan is születhetett volna meg, ha a szövetkezet jogi minősítésének kérdésére száz, pontosabban, több mint száz év óta sem kaptunk egyértelmű választ itthon. A címben jelzett téma első motivációja tehát ez lehet.

Most, amikor a jogharmonizáció korát éljük és az EU kapuja nyitva áll előttünk, talán nem haszontalan áttekintenünk a különböző nézeteket abból a szempontból: a jogi konstrukció oldaláról mi is a szövetkezet? Tudjuk, ez a kérdés "amióta az európai országok többségének jogalkotása a szövetkezetet a társaságok közé sorolja, teljességgel elméleti",¹ de nálunk – sajnos – nagyonis gyakorlati, olyannyira, hogy a józan okfejtések mellett az érzelmileg túlfűtött, indulatos kirohanások sem ritkák.

A másik, történelmi jellegű motiváció: százkét évvel ezelőtt alkották meg az első – ha nem is átfogó – magyar szövetkezeti törvényt, amelyik bár nem szakadt el a kereskedelmi törvénytől, mégis a szövetkezeti jog kialakításának első próbálkozása volt.

Előre szeretném bocsátani, kizárólag a szövetkezet jogi minősítése a dolgozatom tárgya, így meg sem kíséreltem a szövetkezet fogalmának tartalmi kérdéseit elemezni, mivel az utóbbi kérdéskör – a jogi minősítéstől függetlenül – kiérlelt, nagyobb lélegzetű és komplex tanulmányt igényelne, bár ha valóban modern és időtálló szövetkezeti törvényt szeretnénk végre alkotni, máris a huszonnegyedik óra utolsó másodperceiben vagyunk, vagy már el is késtünk.

II.

A tárgyra térve, a részletesebb áttekintést talán elősegíti a – remélhetőleg nem önkényes – korszakokra bontás. Az első korszakot (1875–1947) a szövetkezeti jog kialakulásának és fejlődésének aspektusából két jól körülhatárolható szakaszra lehet bontani (1875–1898., 1898–1947.).

I. A szövetkezés gondolata, a szövetkezetek megjelenése földünkön szerte megelőzte a jogi szabályozást. Így volt ez nálunk is. A szakirodalom által bemutatott első szö-

¹ Bernard Piot: Az európai szövetkezeti jog rövid vázlata. Szövetkezés, 1990. 1–2. sz. 91. p.

vetkezet 34 évvel előzte meg a jogi szabályozást, az 1875: XXXVII. tc.-et (a Kereskedelmi Törvényt).²

A jogi megítélését illetően a szövetkezetnek kezdetben meg nem határozott számú tagokból álló "azon társaságot tekintették, mely tagjaik hitelének, keresetének, vagy gazdálkodásának közös üzletkezelés mellett, illetőleg kölcsönösség alapján, előmozdítására alakul". Tehát első lépésben Magyarországon a szövetkezet kereskedelmi társaságnak minősült; a Kereskedelmi Törvényen belül a rendelkezések a 11. Címben helyezkedtek el. A baj ott kezdődött, hogy a K.T., szemben az európai fejlődéssel, megállt az 1868-as német szabályozás jól-rosszul fordított, az utolsó pillanatban átvett "igen kezdetleges rendelkezéseinél, így a megmaradt régi szabályozás tárt kaput nyitott" mindenfajta visszaélésnek.³ Ezzel szemben a német törvényhozás már 1889-ben túlszárnyalta az 1868-ast. És most nem is részletezem a korszak európai szövetkezeti törvényalkotásainak színes tablóját. (Anglia: 1852., 1862., 1867., 1876. Németország: 1868.; 1889., Ausztria: 1873.). Itt csupán megjegyzem: az 1875-ös törvényi szabályozásban az átvett hiányos rendelkezések tulajdonképpen az 1947-i XI. tc. hatályba lépéséig éltek, még akkor is, ha az 1898-as részletszabályozásban jelentősebb előrelépést tett a szövetkezeti jogi törvényalkotás.

Dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár a Kereskedelmi Törvényt és annak keretében a szövetkezetek jogi rendezését már két évvel a törvény megszavazása után "reformra éretnek" nyilvánította. Megállapította, az 1875: XXXVII. tc.-be iktatott szövetkezeti jog annak ellenére, hogy szilárdabb jogi alapokra helyezte a szövetkezeteket, mégsem felelt meg a kora kívánalmainak.⁴

Az 1890-es évek elején – bár még nem vették célba a Kereskedelmi Törvény szövetkezetekre vonatkozó részének általános reformját – pontosabban 1893-ban mégis közzétették "A központilag egyesült szövetkezetek egységes szervezetéről és az ezen szövetkezetekkel szemben alkalmazandó csődeljárásról" szóló törvényjavaslatot. E mellett Wekerle Sándor miniszterelnöksége alatt Szilágyi Dezső igazságügyi miniszter megbízta Nagy Ferencet egy általános szövetkezeti reformtörvény-javaslat kidolgozására azzal az utasítással, hogy "a legfőbb figyelem a hitel- és fogyasztási szövetkezetek hatályosabb ellenőrzésére s a visszaélések meggátolására és megtorlására fordítandó". Így készült el a "Törvényjavaslat a szövetkezetekről", amely a szerző – Nagy Ferenc – szavaival: "nem szorítkozott a Kereskedelmi Törvény szövetkezeti részének pusztán novelláris javítására, hanem önálló rendszerbe foglalt százhat szakaszban egészen önállóan és kimerítően a szövetkezetek összes jogviszonyaira, úgy, hogy annak elfogadása esetén a Kereskedelmi Törvénynek a szövetkezetekről szóló I. rész 11. címe – teljesen hatályon kívül lépett volna."⁵

A falat nem lehetett áttörni, Nagy Ferenc kísérlete nem sikerült. Ebben a szakaszban a szövetkezeteket a Kereskedelmi Törvény változatlanul, egyértelműen és kizárólagosan a kereskedelmi társaságok közé sorolta, vagyis a K.T. 61. §-a a közkereseti, a betéti, és a részvénytársaság mellett a szövetkezetet is kereskedelmi társaságnak minősítette. Nagy Ferenc említett törvénytervezete már szembeállította a szövetkezeti vállalkozást a rész-

² Dr. Pál József: Szövetkezeti kronológia. Szövetkezés, 1997. 1–2. sz. 172. p. – A szerző kutatása szerint az első hitelszövetkezet Ószombaton 1845-ben alakult Gazda-Egylet néven.

³ Dr. Gallia Gyula: Új szövetkezeti törvény. Elnöki megnyitó. Jogászegyleti Szemle, 1948. évi 1–2. sz. Magyar Jogászegylet Kiadványa, Bp. 32. p.

⁴ Dr. Fülöp Kálmán – Dr. Boros Lajos: A szövetkezeti törvény magyarázata. Magyar Állami Nyomda. Bp. 1947. 6. p.

⁵ Dr. Galovits Zoltán: A magyar szövetkezeti jog. Grill Károly Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedés, Bp. 1901. 19. p.

vénytársaság kapitalisztikus elveivel. Kidomborította a személyegyesülés jellegét (tagkvalifikáció, üzletész-áruházás korlátozás), a tagok sokszínű kötelezettségeit (közreműködés, felelősség, szavatosság, pótbefizetés), az osztalék-korlátozást, a vásárlási visszatérítés gondolatát, az "egy tag egy szavazat" elvét, az állami támogatás lehetőségét és feltételeit, a központ kényszer gondolatát és végül a szövetkezet közérdekű célokat előmozdító minőségét is. Mindehhez hozzá kell tennem – ahogyan Kuncz Ödön is megjegyezte –, már a K.T. szövetkezeti jogának előkészítői hangsúlyozták: "a szövetkezet végeredményben nem más, mint egy kereskedelmi társasággá vedlett "egylet". Ha tehát ez az egylet az egyedül megengedett gazdasági céljától eltér, "visszavedlik" tulajdonképpen egyesületté, amelyet most már a közigazgatás intenzív ellenőrzése alá kell vetni", és ez a megközelítés megfelelt a korabeli osztrák és német (egyesület, társaság) összehangolására irányuló kísérleteknek, s ez a dilemma végig kísérte a XIX. század végének és a XX. század első felének magyar szabályozását is.⁶

2. A második szakasz (1898–1947) a nagy elvi viták és a konzervatív, csak speciális szabályozások jegyében telt el, bár valóban 1898-ban született meg az úgymond első szövetkezeti törvény, amelyik részben meg is törte a K.T. egyeduralmát.

Erdélyi Sándor, akkori igazságügy miniszter, félretéve a szövetkezetek általános reformját, 1898. április 13-án törvényjavaslatot terjesztett a képviselőház elé a gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről. Ezt a javaslatot több módosítással 1898. július 16-án, mint XXIII. tc.-t kihirdettek, így a Kereskedelmi Törvényen kívül az 1898: XXIII. tc. képezte a szövetkezeti jog legfőbb forrását.⁷

Az 1898-as törvényhozást további "speciális" szövetkezeti törvények követték (1920: XXX. tc., 1924: XVIII. tc., 1930: V. tc.), de szerencsére menet közben is felszínen maradt az általános reform igénye. Erre a kettősségre utalt Kuncz Ödön, amikor megjegyezte: a lex speciálisok összessége abból az elgondolásból indult ki, "hogy a K.T. szövetkezeti joga az a szőnyeg, amelyre a különleges jogszabályok csak a maguk motívumait szövik". Ezzel szemben Nagy Ferenc és Kuncz Ödön is természetes megoldásnak azt látta, hogy a K.T. szövetkezeti jogi részének helyébe a "szövetkezeti kódexet kell csúsztatni, és most már a lex speciálisok erre a szőnyegre hímezzék a maguk különleges motívumaikat".⁸ Amíg erre sor került, egy év híján ötven év telt el.

Nagy Ferenc 1904-ben immár harmadszor (1894., 1898.) tett kísérletet átfogó szövetkezeti törvénytervezet kidolgozására, a szövetkezet jogi minősítésének konkretizálására és elfogadtatására – sikertelenül.

Az első világháború alatt Thiring Károly kúriai tanácselnök a kereskedelmi törvény reformjának előkészítése során a szövetkezetekre vonatkozó jogszabályok tervezetével is foglalkozott.⁹ Majd Kuncz Ödön hatszor (1921., 1926., 1934., 1935., 1945., 1946.) kísérletezett az 1947: XI. tc. megjelenéséig.¹⁰ Érdekes színfolt közben Szundy Károlynak a szövetkezeti jog reformjára irányuló kísérlete is.¹¹

⁶ Dr. Kuncz Ödön: Az új szövetkezeti jog alapelvei. Jogászegyleti Szemle, 1948. 1–2.sz. Magyar Jogászegylet Kiadványa, Bp. 34–35. p.

⁷ Dr. Galovits Zoltán: i. m. 19. p.

⁸ Dr. Kuncz Ödön: i. m. 35. p.

⁹ Dr. Fülöp Kálmán – Dr. Boros Lajos: i. m. 10. p.

¹⁰ Dr. Kuncz Ödön: i. m. 35. p.

¹¹ Dr. Fülöp Kálmán – Dr. Boros Lajos: i. m. 12. p.

III.

A második korszak, amelyik 1947-től 1971-ig tartott, huszonnégy évet fogott át. Itt is két szakaszt (1948-1959., 1960-1971.) lehet megkülönböztetni. Ebben a korszakban már felgyorsulnak az események és radikálisabbak a változások.

1. Az első a Polgári törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (Ptk.) hatálybalépéséig tartott. A Ptk. ugyanis hatályon kívül helyezte a szövetkezetekről szóló 1947: XI. tc.-t (Szt.) Ez a tizenhárom év a szövetkezeti jog szempontjából egyúttal a legellentmondásosabb időszak is volt. Ekkor született meg ugyanis a szövetkezet zseniális fogalom meghatározása, de ugyanekkor – már a korszak elején – kiszakadtunk a szövetkezeti jog fejlődésének sodrából – gondolva itt Rákosi 1948. augusztus 20.-i kecskeméti beszédére.

Ami a koncepciókat illeti, elég ha kettőt említek. Az egyiket Kuncz Ödön fémjelzi, aki plasztikusan tárta fel a szövetkezet jogi minősítésének (a szövetkezet jogi fogalmának) alapproblémáját. Kérdésként fogalmazta meg, hogy mi a szövetkezet: "társaság, egyesület vagy kereskedelmi társaság"?

Az 1867-ben kezdődő francia kodifikációs vitákkal összefüggésben, amikor is nem tudtak megbirkózni a szövetkezetek jogi szabályozásának mikéntjével, nagyvonalú végkövetkeztetésként Kuncz megállapította: leghelyesebb, ha a szövetkezet genus proximúmaról hallgatunk, és csak a differentia specificára fektetjük a főhangsúlyt. 1947-ben tehát francia ihletettséggű volt az a megfogalmazás, amely szerint az Szt. nem kereskedelmi társaságnak, "csupán" társaságnak minősítette a szövetkezetet. Bár azonnal kapunk egy értelmezést is, eszerint ezt a társaságot nem lehet a magánjogi társasággal azonosnak venni. "Sokkal közelebb áll a kereskedelmi társasághoz, mint a magánjogihoz", hiszen ennek a társaságnak cége van és önálló jogi személyisége.¹²

Ott van azonban a differentia specifica! – írta Kuncz Ödön és kérdezte: mi különbözteti meg a szövetkezeti vállalatot minden más társas vállalkozástól? Ennek a kérdésnek a részletesebb elemzése külön tanulmányt, legalábbis önálló részt igényelne, már csak azért is, mert a jogi megkülönböztetés mellett a társadalmi, társadalom-szociológiai (gazdasági), gazdaságpolitikai, szövetkezet-mozgalmi aspektusokat sem lehet megkezelni. Előbb-utóbb azonban, szélsőséges érzelmi megnyilvánulásoktól mentesen végig kell gondolni és összegezni is kell a szövetkezet differentia specificájának történelmi alakulását; szükséges elemezni annak gazdasági és politikai motivációit, annál is inkább, mivel a Kelet és Közép Európa ideológiai-politikai változásai – mint cseppben a tenger – tükröződtek és ma is tükröződnek a szövetkezetek megítélésében, a megítélések módosulásában. Profánul azt is lehetne mondani, ebben a térségben a szövetkezetek olyanok voltak (remélem csak múlt időkben), mint a szerencsétlen rosszlányok: minden politikai-ideológiai irányzat kihasználta azokat, majd igyekezett megszabadulni tőlük.

A másik koncepció Nizsalovszky Endre akadémikushoz fűződik. Abból indult ki, hogy az Szt. megjelenése előtt a szövetkezet a kereskedelmi társaságok négy főtípusa között szerepelt. Tisztán jogászai szemmel nézve, a négy típus a szervezet szempontjából logikusan zárt rendszert alkotott. Az egyik elválasztó vonal a személyegyesülések és a tőkeegyesülések között húzódott meg. E szerint a személyegyesülések a közkereseti társaságok és a szövetkezetek; tőkeegyesülések a korlátolt felelősségű társaságok és a részvénytársaságok.

¹² Dr. Kuncz Ödön: i. m. 36.p.

A második elválasztó vonal – az elsővel derékszögben – az individualisztikusan és a kollektivistikusan megszervezett társaságok között jelent meg. Így "a szövetkezet a kereskedelmi társaságok sorában éppen úgy az egyetlen kollektivistikusan szervezett személyegyesülés, mint ahogyan a korlátozott felelősségű társaság, az egyetlen individualisztikusan szervezett tőkeegyesülés, a részvénytársaság pedig a kollektivistikusan szervezett tőkeegyesülés. Ugyanígy a közkereseti társaság az individualisztikusan szervezett személyegyesülés, a részvénytársaság pedig a kollektivistikusan szervezett tőkeegyesülés."¹³

Nizsalovszky Endre végső konklúziója szerint, miután a szövetkezet, mint jogi személy – a kereskedelmi törvény alkalmazása nélkül is – kereskedhet és szerezhethet cége alatt jogokat és kötelezettségeket: "az igazi szövetkezet tehát semmit sem veszít azzal, hogy nem kereskedelmi társaság többé. Veszít azonban a kereskedelmi társaságok logikusan zárt rendszere, amelyből most már hiányozni fog a kollektivistikusan szervezett személyegyesülés."¹⁴

1947-ben tehát elméletileg is megalapozottan megjelent egy olyan sui generis társasági alakzat, amely kiszakadva a Kereskedelmi Törvény szabályozási köréből, megkezdhetette volna önálló életét. Megkezdhetette volna, de nem engedték.

Visszautalva a már említettekre a trónfosztást ugyan a Ptk. celebrálta, de a folyamat már jóval korábban elkezdődött. Pl. az önálló mezőgazdasági termelőszövetkezetekről szóló 133/1950. (V. 7.) sz. minisztertanácsi rendelet még utalt az Szt.-re. Ezt oly módon tette: "amennyiben ez a rendelet és a kiegészítő részét alkotó mintaszabályzat eltérően nem rendelkezik, a termelőszövetkezetre és tagjaira is alkalmazni kell az 1947: XI. tc. és az azt módosító jogszabályok rendelkezéseit" (9. §). Ugyanez a szakasz kötelezővé tette az 1948-ban kiadott, a földművelőszövetkezetekre, és azok termelőszövetkezeti csoportjaira vonatkozó kormányrendeletek rendelkezéseit is. A negligálás máris megjelent abban, hogy az alacsonyabb szintű jogforrások erősebbek lehettek a ius generális szintű és minőségű szövetkezeti törvénynél, s az csak kényszerű mázzá vált, amit mielőbb le kellett kaparni.

A párthatározatokként is megjelent 1953-as és 1955-ös minisztertanácsi határozatok már meg sem említik a klasszikusnak számító alaptörvényt, így ez az európai szintű kiváló törvény érdemtelenül múlt ki. Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, a jelentőségüket fokozatosan vesztő fogyasztási és ipari szövetkezetek legmagasabb szintű jogforrása – formálisan ugyan – az 1947-es szövetkezeti törvény, 1960. évtől pedig 1972 januárjáig (az egységes szövetkezeti törvény hatályba lépéséig) a Polgári Törvénykönyv volt.¹⁵

Ezt a folyamatot nem tudta megállítani sem a Nagy Imre-féle, figyelemre méltó 1953-as szövetkezeti program, sem az az új szövetkezeti törvény megalkotásáról szóló, a Ptk. által 1959-ben hatályon kívül helyezett (1.088/1956. IX. 4.) számú minisztertanácsi határozat, amely szerint "a szövetkezetekről szóló 1947: XI. tc. és azt kiegészítő, illetve módosító jogszabályok rendelkezései, amelyek annak idején a szövetkezeti mozgalom fejlődését elősegítették, a szövetkezetek fejlődése és új szövetkezeti típusok kialakulása folytán nagyjából idejüket multák." 1956 szeptemberében tehát olyan minisztertanácsi határozat született meg, amelynek értelmében szükséges "olyan új általános, a szövetkezet minden típusára kiterjedő törvény megalkotása, amely szövetke-

¹³ Dr. Kuncz Ödön: i. m. 63. p.

¹⁴ Dr. Kuncz Ödön: i. m. 65. p.

¹⁵ A Polgári Törvénykönyv 39–50. §-ait az 1992:II. törvény 62. §-ának (1) bekezdése hatályon kívül helyezte.

zetek és felsőbb szövetkezeti szervek (szövetkezeti szövetségek, központok) működését, a szövetkezeti demokrácia és a szövetkezeti önkormányzat érvényesülését teljes mértékben biztosítja". Ez a kívánalom az ún. új gazdasági mechanizmus eredményeképpen úgy-ahogy 1971-ben, a második egységes szövetkezeti törvénnyel valósult meg.

2. A második szakaszra – 1960–1971 – két jogszabály nyomta rá bélyegét, az 1959. évi 7.sz. tvr., és az 1967. évi III. sz. tv. Ebben a szakaszban történik meg ugyanis a szövetkezeti jogunknak az európai jogfejlődéstől való teljes elszakadása, de a szövetkezetek szabályozása is kettészakadt. A reflektor a mezőgazdaság területén működő szövetkezetekre irányult, így háttérbe szorult az egyes szövetkezeti fajták (típusok, formák) rendezése. Ez alacsonyabb szintű szabályokban és a Ptk.-ra való utalásban nyilvánult meg.

A már jelzett tvr és tv. is az akkori alkotmányi szövegre és a Ptk. még nem módosított szabályozására épült, aminek lényege volt: "a kizsákmányolás ellen irányuló minden valóságos szövetkezeti mozgalom" elismerése, támogatása [Alk. 7. § (2) bek.] és a jogi személyiséggel rendelkező "önkéntes társulás" [Ptk. 43. § (1), 44. § (1) bek.] deklarálása. Ha helyesen gondolom: a Ptk., szemben az európai törvényi megközelítésekkel konzerválta a magyar szövetkezetek jogi minősítését, eltekintve a differentia specifica tartalmi változásaitól, amelyek mindig híven szolgálták a politika és ideológia igényeit.

IV.

A következő – harmadik – korszakra rátérve, azt azért kell két részre bontani, mert a szövetkezet jogi minősítésétől függetlenül olyan társadalmi, gazdaságpolitikai változások történtek, amelyek alapvetően kihatással voltak a látszólagosan változatlan jogi konstrukcióra. Továbbra is nyitva maradtak a minősítéssel kapcsolatos kérdések, s ezeket a rendszerváltást követően is, mind a mai napig nem válaszoltuk meg – törvényi szinten. Ezzel szemben megjelentek, legalábbis számomra gusztustalan, utólagosan öngazoló és oktató "szaknyilatkozatok", amelyek csak fertőzik és akadályozzák a sine ira et studio törvényi megfogalmazásra is alkalmas, "európai kompatibilitású" álláspont kialakítását.

A harmadik korszak bontása – nézetem szerint – a következőképpen történhet:

- az első szakaszt – 1971–1991 – az új gazdasági mechanizmus és a puhuló diktatúra, végül a rendszerváltás előjelei határozták meg, ismét nem a jogi minősítés, de az annál is fontosabb társadalmi és politikai, tulajdonosi és tulajdonszerkezeti megítélés és változás szempontjából;
- végül, a ma is tartó második szakaszra – 1992 – az öngazoláson és a régmúltba nézésen nyugvó útkeresés jellemző az EU csatlakozás jegyében; kissé elfeledve a száz évvel ezelőtti európai koncepciók kollíziójának jelenleg is megoldásra váró problémáit.

A választott téma szempontjától a kódex szintű 1971. évi III. törvény sem releváns. A huszonegy évet megélt törvény (A szövetkezetekről szóló 1992. évi I. törvény hatálybalépéséről és az átmeneti szabályokról szóló 1992. évi II. törvény 1993. január hó 1-jével, a többi ágazati jogszabályokkal együtt hatályon kívül helyezte) fő érdeme annak a szabályozási piramisnak a megalapozása, amelyik igyekezett egységes szemléletet biztosítani a szövetkezeti jog területén.

Az erjedési folyamat és a piramis felépítésű szabályozási rendszer között bizonyos összefüggés is mutatkozott. Újabb szövetkezeti fajták jelentek meg és felerősödött a tagi érdekeket szolgáló szövetkezeti jelleg hangsúlya.

Megjelent az a ma már evidens gondolat: "szövetkezet csak tagsági érdekből keletkezhet"; vagy a szövetkezetet úgy kellene felfogni, meghatározni és szabályozni, mint "tagsági szövetkezetet", vagyis a tagok meghatározott igényeinek és szükségleteinek kielégítését szolgáló gazdasági-társadalmi közösséget.¹⁶

Előtérbe kerültek a vállalkozók szövetkezeteiről és vállalkozói csoportok rendszerét összefogó szövetkezetekről, mint új modellekről szóló elképzelések, de a jogi minősítés gondolata még ekkor sem tört felszínre. Az 1980-as évek közepén viszont már utalás történt a társasági jognak modell értékű kezelésére, hogy ti. "a jogalkotás milyen rendező elveket, milyen szabályozási módszereket alkalmazott, s ezek közül mi hasznosítható a leendő szövetkezeti kódex kialakításánál is"¹⁷ de jelentkezett egy olyan extrém irányzat is, amely valamennyi vállalati típust és ágazatot egy egységes vállalati törvényben kívánta szabályozni. A három főrészt tagozódó kódex a vállalatokat, a szövetkezeteket és a gazdasági társulásokat (társaságokat) együtt szabályozta volna. Ennek további variációja az az egységes vállalati törvény, amely szabályozás céljából a vállalati és szövetkezeti intézményeket együttesen tárgyalta volna.¹⁸

Közelebb kerülhetünk a téma lényegéhez, ha a továbbiakban a teljesség igénye nélkül, csak jelzésszerűen érintenénk néhány elképzelést – még a hatályos törvény hatálybaléptetése előtt.

Sárközy Tamás a tulajdonreform és a jogalkotás kérdéskörének tárgyalása során a szövetkezetet gazdasági társaságnak minősítette, de nemcsak annak, miután az "nonprofit" szövetkezeti elveket is megvalósít, s jelezte, "ha evolutív tulajdonformában gondolkodunk, úgy az elasztikussá változtatandó szövetkezeti formát minél szélesebb körben fel kell használni."¹⁹ Később, a társasági törvény felülvizsgálatáról készített tanulmányában már nézete szerint: "a szövetkezet érdemben kereskedelmi társaság, amennyiben végérvényesen megszabadul az oszthatatlan szövetkezeti tulajdon utóbbi években felbomlóban lévő fikciójának utolsó maradványaitól is. Az elkészült új szövetkezeti törvény-tervezet (1991-et írunk) lényegében egy kft-hez közelálló kereskedelmi típust konstruál. Ekkor ismét előkerült egy korábbi koncepció, ami kivitelezhető lett volna, nevezetesen: "technikailag megvalósítható, hogy a szövetkezetekre – csekély számú eltéréssel – vonatkoztatjuk a társasági törvény általános részét, és a szövetkezeteket, mint sajátos társasági formát a társasági törvény különös részében helyezzük el."²⁰ Még abban az évben egy másik, árnyalati különbségű koncepciót közöl Teller Gyula. Tizennégy alapelvet fogalmazott meg, melyek között szerepelt az a kíváncsi is, hogy az új szövetkezeti forma valódi szövetkezet legyen. Ez a szövetkezet "csak érdek alapú; lényege szerint nem tökehasznosító társaság, ha a gazdasági társaságnak tekintjük is s teszünk is engedményeket a tökemotívumnak, tulajdoni, hatalmi, elosztási viszonyaiban világosan különböznie kell az ismert társasági formáktól (R., Kft., stb.)."²¹

¹⁶ Dr. Molnár Imre: Szövetkezeti struktúra. Magyar Jog, 1986. 5. Sz. 394. p.

¹⁷ Dr. Szép György: Új szövetkezeti törvény a jogállamiság sodrában. Magyar Jog, 1989. 6. sz. 513. p.

¹⁸ Dr. Prugberger Tamás: A gazdasági szervezetek szabályozásának jogrendszer tagozódási kérdései. Szövetkezeti Kutató Intézeti Közlemények, Bp. 1978. 133. p.

¹⁹ Dr. Sárközy Tamás: Jogalkotás – tulajdonreform. Valóság, 1989. 11. sz. 21. p.

²⁰ Dr. Sárközy Tamás: A társasági törvény felülvizsgálatáról. Magyar Jog, 1991. 7. sz. 418. p.

²¹ Teller Gyula: Kié lesz a szövetkezet? Döntés előtt. (SZDSZ Kiadvány), Bp. 1991. 6. sz. 1–5. p.

Ebben a menetben érdekes, sőt - legalábbis számomra - megdöbbentő volt annak az alkotmánybíróvási határozatnak az az indokolási tétele, amely a többi között a tulajdon tárgy szerinti reprivatizálást volt hivatva megakadályozni. Úgymond: "Márpedig a szövetkezet, így a mezőgazdasági termelőszövetkezet a gazdasági társaság egyik fajtája, függetlenül attól, hogy – a törvény megalkotásakor fennálló politikai okok miatt – nem tartozik a gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. tv. hatálya alá."²²

Nézetem szerint e deklaráció nélkül is megállhatott volna a határozati indokolás. Így kínos a szituáció, miután az Országgyűlés az alkotmánybíróvási határozat meghozatala után két évvel fogadta el a szövetkezetekről szóló 1992. évi I. törvényt, amelyik a jogi személynek minősülő "közösséget" nem tekinti gazdasági társasági formának, de a ma hatályban lévő Ptk. is átvette a szövetkezeti törvény fogalmi meghatározását, sőt az új társasági törvény sem foglalkozik a szövetkezettel, mint a gazdasági társasági formációval. Ettől természetesen még ma is vitatott a szövetkezetek jogi megítélése, minősítése, a tények és törvények azonban makacs jelenségek.

Távol áll tőlem és nincs is jogom az alkotmánybíróvási határozatot bírálni, ezt nem is teszem, de legyen szabad megjegyeznem: nem arról volt itt szó, hogy a gombhoz kellett a kabátot szabni; azaz a sajátos magyar kárpótlást e deklaráció nélkül nem lehetett volna "szalonképessé" tenni és "alkotmányosan" végrehajtani? Ki tudja, de a kérdés nyitott maradt: vajon alkotmányos szemléletet sért-e a ma is hatályban lévő szövetkezeti törvény a fogalom elmosásával, és a száz év óta húzódoó vitára ex katedra éppen a jelzett alkotmánybíróvási határozat tett pontot, a vita pedig a továbbiakban felesleges. Erre a kérdésre – sajnos – a következő szakaszban sem kapunk egyértelmű választ.

A szakirodalom a későbbiek során sem foglalkozott mélységében a szövetkezetek jogi minősítésével, de 1996-ban (ismétlem: 1996-ban) egy vitatható hangvételű cikk nemes egyszerűséggel két megoldást javasolt. A megoldások tulajdonképpen feladatok. Az egyik: "közvetlen feladat annak megállapítása, hogy a szövetkezeti törvény szemben áll az alkotmánnyal." A másik: "annak tisztázása, hogy mi a kormány és a gazdaságpolitika célja a szövetkezetekkel."²³ Valóban, a jelzett két feladat (még nem megoldás) végrehajtásával nehezen birkózik meg a magyar szaktudomány és a gazdaságpolitika, ezért mégis figyelembe kellene venni a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége által Manchesterben 1995(!) szeptember 21-én elfogadott, az Országos Szövetkezeti Tanács Elnöksége által hiteles fordításnak tekintett szöveget, mely szerint: "A szövetkezet olyan személyek autonóm társulása, akik önkéntesen egyesültek abból a célból, hogy közös gazdasági, társadalmi és kulturális szükségleteiket és törekvéseiket kielégítsék egy közös tulajdonú és demokratikusan irányított vállalaton keresztül." Ha még azt is hozzáteszem, hogy "a szövetkezetek az önszegély, az egyéni felelősség, a demokrácia, az egyenlőség, az igazságosság és a szolidaritás értékein alapulnak", hogy az értékek felsorolását ne is folytassam, ezek után legfeljebb cinikus megjegyzések következhetnek.²⁴ Szeretném ezeket elkerülni, így csak II. János Pál pápa Centesimus Annus kezdetű enciklikájában foglaltakra szeretnék utalni – már ami a szövetkezés lényegét illeti.²⁵ Ennyi kiterő – talán – megbocsátható.

²² Az Alkotmánybíróság 21/1990. (X. 4.) sz. határozata.

²³ *Süveges Márta*: Szövetkezetek és alkotmányok. Indulatos és érzelmes tünődések. Társadalmi Szemle, 1996. 3. sz. 38–49. p.

²⁴ A Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének állásfoglalása a szövetkezetek identitásáról. Szövetkezés, 1995. 2. sz. 77–78. p.

²⁵ II. János Pál Pápa: Centesimus Annus. Szent István Társulat, Bp. 1991. 3–96. p.

2. A szigorúan vett téma folytatása stagnálást jelent. A ma is hatályos Szövetkezeti Törvény megjelenését követően még találkozhattunk olyan nézetekkel pl.: a törvényt "a szövetkezet fogalmának pontosításával kellett volna kezdeni, mert akkor egyből kitént volna, hogy a szövetkezet a különböző gazdasági társaságok egyik olyan önállóan nevesített típusa, amely a személyes közreműködés tekintetében sokat visel magán a közkereseti társaság és a Kft. elemeiből."²⁶ Mások szerint éppen ellenkezőleg, eleve hibás a szövetkezeteket gazdasági társaságoknak nevezni, azok meghatározott célok és feladatok alapján létrejött egyesületek, tehát személyek egyesületei. És megjelentek számtalan szebbnél szebb gondolatok, de legszebb talán a következő: "a szövetkezet az, ami annak van elnevezve."²⁷ Félre a tréfával, a vita átcsúszott a napi politika színterére, s ez a sajnálatos tény a stílusban is megmutatkozott, illetőleg megmutatkozik.

A világosabb áttekintés és a tisztesség érdekében a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének Genfben 1998. július 1-i felhívásában olvashatókra hivatkoznék, csak két tételt kiemelve:

- Mai világunkban a szövetkezetek egyre jobban ki vannak téve a magánszektor támadásainak. Oka ennek nagyrészt az, hogy a közvélemény nem ismeri a szövetkezet és az egyéb gazdasági szervezetek közötti különbséget.
- A szövetkezet abban különbözik az egyéb kereskedelmi szervezetektől, hogy fő célkitűzése a tagok szolgálata, amellelt a helyi közösség egészének is előnyököt nyújt.²⁸

Ismét térjünk vissza az alapkérdés lényegéhez. Sikerült-e változtatni a szövetkezetek jogi minősítésén az 1992-t követő törvénytervezetekben. A válasz egyértelmű, miután egyik törvénytervezetet sem tárgyalta meg és fogadta el az Országgyűlés, az eredeti megfogalmazás mit sem változhatott, de a próbálkozások sem siettették a sajátosan magyar szövetkezeti modell megálmodott kiteljesedését, még a választuk sem lettek kitaposottabbak.²⁹

Négy évvel a hatályos szövetkezeti törvény megjelenését követően a Kormány az 1109/1996. (XI.7.) sz. határozatával a már kiadott korábbi döntését módosította, így a törvénytervezetet az Országgyűlés máig sem tárgyalta. Az Országgyűlés elé nem került törvénytervezetekre – témánk szempontjából – valóban illik a klasszikus szóhasználat, hogy tudniillik a hegyek vajúdnak és egeret szülnek. A jogi minősítések ugyanis a következőképpen változtak: a Polgári Törvénykönyv 685. § c) pontjának felsorolását alkalmazva az egyik tervezet a szövetkezetet, a fogalomba beépítve, gazdálkodó szervezetnek nevesítette. Ezzel a cserével ugyan a fogalomból kimaradt volna a rossz politikai remineszcenciát ébresztő "közösség" kifejezés, de a behelyettesített gyűjtőfogalom csak azt jelezte, hogy az elsősorban a civilizisztika igényének megfelelően előbb-utóbb feleslegessé válik a jogrendszerben.³⁰

²⁶ Prugberger Tamás: Az új szövetkezeti, kárpótlási és földtörvényalkotás kihatása a magyar agrárviszonyokra. Szövetkezés, 1992. 1–2.sz. 41. p.

²⁷ A Magyar Mezőgazdaság és a Számadás hasábjain, elsősorban gazdaságpolitikai síkon és közigazgatási szemlélettel vita bontakozott ki a szövetkezetek létjogosultságáról, melyet jelesen Sántha Attila, Szakáll Ferenc, Dobos Károly egyetemi tanárok fémjeleztek. (Magyar Mezőgazdaság 1996. október 23., szeptember 20., 1997. március 26.) A Számadásban (1997. március 27.) Dr. O.K. "humorizál" a szövetkezet "milyenszerűl".

²⁸ Megjelent az Országos Szövetkezeti Tanács közlésében. Számadás, 1998. június 25. 15. p.

²⁹ Részletesen I. Domé Györgyné: A szövetkezet új modellje. Társadalmi Szemle, 1994. 4. sz. 39–49. p., Laczó Ferenc: Válaszut előtt a magyar szövetkezeti modell. Magyar Mezőgazdaság, 1999. január 20. 27. sz.

³⁰ Vékás Lajos: Szükség van-e kereskedelmi magánjogra? Magyar Jog, 1998. 12. sz. 704–714.p.

Az Országos Szövetkezeti Tanács Jogi Szakbizottsága 1998-ban ismét sorba vette a lehetséges törvényi módosításokat, illetőleg megpróbálkozott egy új szövetkezeti törvénytervezet koncepciójával. A munkaanyag ugyan már a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének fogalom-meghatározásából indult ki, s a szövetkezetet a tagok önkéntes egyesülésének minősítette, de még ez a megközelítés sem egyértelmű annál is inkább, mivel az SZNSZ által adott fogalom "a személyek autonóm társulását" említi.

Végezetül, rövid összefoglalásként hangsúlyozom: nem a végső és csalhatatlan értékítéletet kívántam leszögezni, csupán egy sajátosan magyar, hosszan elnyúló vajú-dást próbáltam felvázolni. Igyekeztem bemutatni a több mint száz éves kísérletezés szakaszait, de elejétől tisztában voltam és vagyok a féloldaliság vádjának jogosságával. Ismétlem, a jelzett szűk témát választottam, bár azzal a hátsó szándékkal: a következő lépésben a szövetkezet tartalmi lényegét is pontosan meg lehet és meg is kell határozni, hiszen a jogi minősítés mégiscsak függvény jellegű.

Elkötelezhettem volna magamat valamelyik ismert és Európában elismert megfogalmazás mellett. Ezt tehettem volna azért is, mert a Kuncz Ödön-féle megközelítéssel értek egyet, ami a társaságot illeti. Igen ám, de 1947-ben nem volt sem alkotmányunk, sem Ptk-nk, nem beszélve a gazdasági társaságok modern jogi szabályozásáról. Ma valaki csak akkor foglалhat egyértelmű álláspontot a jogi minősítésről, ha világosan látja az Alkotmány, a Ptk., a GT összehangolását, és ebben a rendszerben a szövetkezetek helyét és szerepét. Pontosabban: az európai szabályozási modelleket ismerjük. Tisztában vagyunk a német nyelvterületen kialakult szabályozási rendszer magyarországi hatásaival; túl vagyunk "szocialista" szabályozás ideológiáján. Előttünk áll tehát egy olyan kapcsolatrendszer kiépítésének követelménye, amelyben a modern alkotmányi normákra épülve pontosan meghatározott helyet kapna a szövetkezet.

Kuncz Ödön és Nizsalovszky Endre dialógusában kicsengő dilemmát más sem tudta megoldani. El kell ismernünk, az európai koncepció a szövetkezeteket a tagok társaságának fogja fel. Ami pedig a Kuncz-féle differentia specificat, vagy ízesebben fogalmazva, a "belbecset" illeti, próbáljuk végre a nemzetközileg elfogadott alapelvekben rögzített elképzeléseket törvénybe iktatni – a feltételek megteremtéséről nem is beszélve.

JÓZSEF VERES

DIE RECHTLICHE QUALIFIZIERUNG DES GENOSSENSCHAFTSRECHTS

(Zusammenfassung)

Das im Titel erwähnte Thema hat zwei Motivationen. Die eine: Auf die Frage der Qualifizierung des Genossenschaftsrechtes haben wir seit mehr als hundert Jahren keine eindeutige Antwort in der ungarischen Gesetzgebung bekommen; die andere ist eine

geschichtliche; vor hundertzwei Jahren ist das erste ungarische – wenn auch nicht übergreifende – Genossenschaftsgesetz geboren, das sich aber vom Handelsgesetz noch nicht getrennt hat, war es doch der Versuch des selbstständigen Genossenschaftsrechtes.

Der Autor hat den Lauf der Veränderungen in 3 Epochen geteilt (1875–1947, 1948–1971, 1972–1992). Er hat nachgewiesen, daß der Gesetzartikel XXXVII vom Jahre 1975, der Gesetzartikel XI vom Jahre 1947, das Gesetz III vom Jahre 1971 und das auch noch heute in Kraft stehende Gesetz I vom Jahre 1992 haben zwar nach der Reihenfolge die Genossenschaft, als juristische Person qualifiziert, aber mit der Ausnahme des Genossenschaftsgesetzes vom Jahre 1947, das die Genossenschaft als eine Gesellschaft betrachtet hat, harmonisiert keine der gesetzlichen Definitionen mit den in Europa bekannten Begriffen. Das in Kraft stehende Gesetz hat die Frage über die rechtliche Qualifizierung offen gelassen, aber auch die Gesetzentwürfe nach 1992 haben diesen Lauf nicht abgeschlossen.

Der Autor hat versucht, das typisch ungarische lange haltende Hinziehen vorzustellen – in der Hoffnung auf eine moderne und dauerhafte Begriffbestimmung.